

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.0:001.4

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/97-2-31>

Оксана ЗОСИМОВА,
 orcid.org/0000-0002-5446-2222
 кандидат філологічних наук, доцент,
 завідувач кафедри практики англійського усного і писемного мовлення
 Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
 (Харків, Україна) oksanazosimova@ukr.net

**ВІДМІННОСТІ У ТЛУМАЧЕННІ ДЕЯКИХ ПОНЯТЬ ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ
В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ УКРАЇНИ Й АНГЛОМОВНИХ КРАЇН**

Порівняльний аналіз тлумачення ключових понять теорії літератури й уживання відповідних термінів у працях науковців України й англомовних країн є перспективним напрямом дослідження, який відкриває можливість для уточнення специфіки певних літературознавчих категорій, удосконалення змісту сучасних термінологічних словників цієї галузі та навчальних посібників для студентів-філологів.

Мета цієї студії – виявити й описати відмінності у тлумаченні деяких базових понять теорії літератури та у використанні відповідних термінів науковцями України й Британії та США.

Проведений зіставний аналіз засвідчив певні розбіжності в розумінні власне поняття «теорія літератури», яке в британській й американській традиції тлумачиться передусім як вивчення й опис принципів, що лежать в основі методів аналізу художнього твору, тоді як у вітчизняному літературознавстві теорія літератури має ширше тлумачення: окрім розробки основних засад і методів вивчення творів красномовства, її функції більш глобальні й охоплюють також наукове осмислення та узагальнення закономірностей розвитку літератури, природи й механізмів художньої творчості, розроблення та систематизацію літературознавчих понять. Натомість більш широко в англомовних країнах тлумачать літературну критику, не обмежуючи об'єкт цієї наукової дисципліни сучасним літературним процесом. Відмінність в обсязі поняття «образ» зумовлює також розбіжності у відповідній термінології: англійський термін 'image' («образ») уживають, як правило, виключно для позначення образів художнього твору за способом чуттєвого сприйняття й не використовують щодо образів-персонажів тощо.

Для наукового дискурсу англомовних країн не є характерним уживання поширених в українському літературознавстві термінів «вічний», або «традиційний образ», стосовно персонажів на кшталт Прометея чи Дон Жуана, чий образи художньо переосмислюються багатьма авторами в різних національних літературах у різні історичні епохи. У цьому контексті британські й американські вчені схильні використовувати термін «архетип».

Ключові слова: теорія літератури, літературна критика, літературознавство, образ, образність, персонаж.

Oksana ZOSIMOVA,
 orcid.org/0000-0002-5446-2222
 Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Associate Professor,
 Head of the Department of English Speech and Writing
 H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
 (Kharkiv, Ukraine) oksanazosimova@ukr.net

**DIFFERENCES IN THE INTERPRETATION OF SOME LITERARY THEORY
CONCEPTS IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE OF UKRAINE
AND ENGLISH-SPEAKING COUNTRIES**

A comparative analysis of the interpretation of key concepts in literary theory and the usage of relevant terms by scholars in Ukraine and English-speaking countries presents a promising area of research that offers opportunities to clarify the specifics of certain literary categories and improve modern dictionaries of literary terms and textbooks for literature students.

The purpose of this study is to identify and describe differences in the interpretation of some fundamental concepts of literary theory and in the use of relevant terms among Ukrainian, British, and American scholars.

The comparative analysis revealed certain differences in the understanding of the very concept of 'literary theory', which in the British and American traditions is interpreted primarily as a study and description of the principles underlying the

methods of analyzing a work of literature, while in domestic studies, literary theory has a broader interpretation: in addition to developing the basic principles and methods for studying works of literature, its functions are more global and also include the scientific understanding and generalizing the laws governing the development of literature, the nature and mechanisms of artistic creativity, as well as development and systematization of literary concepts. In contrast, literary criticism is interpreted more broadly in English-speaking countries, extending beyond the modern literary process. The differences in the scope of the concept of 'image' further lead to variations in terminology. Typically, the English term 'image' refers specifically to sensory imagery in a literary work and is not commonly used to describe 'character images', among other forms.

Additionally, the scientific discourse in English-speaking countries does not typically incorporate the terms 'eternal' or 'traditional image', which are frequently used in Ukrainian literary studies to refer to characters such as Prometheus or Don Juan, who are artistically reinterpreted by various authors across different national literatures and historical eras. In this context, British and American scholars tend to prefer the term 'archetype'.

Key words: literary theory, literary criticism, literary studies, image, imagery, character.

Постановка проблеми. Термінологія гуманітарних наук, зокрема літературознавства, яка розроблялася протягом багатьох століть, має відмінності в різних мовах. На сучасному етапі розвитку науки, у зв'язку з її інтернаціоналізацією та стрімкими глобалізаційними процесами, ці відмінності є менш відчутними, проте чимало базових термінів відзначаються специфікою тлумачення й функціонування в національних терміносистемах через відсутність у певні періоди прямих запозичень з інших мов, різні підходи до інтерпретації понять, які сформувалися ще за часів античності, загальні відмінності в розвитку теоретичної думки в певних країнах та інші історико-культурні, географічні та соціально-економічні чинники.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Становлення й розвиток української літературознавчої термінології перебувають у фокусі уваги сучасної гуманістики. Дослідження Р. Жангазінової присвячені аналізу відповідної термінологіки періоду раннього модернізму в різних аспектах (Жангазінова, 2014; Жангазінова, 2015). Зокрема, на матеріалі літературознавчих статей початку ХХ століття дослідниця вивчає лексико-семантичні відношення в терміносистемі цієї галузі – гіперогіпонімічні зв'язки, явища синонімії, омонімії й полісемії (Жангазінова, 2014). Аналіз дериваційної структури й етимології українських літературознавчих термінів початку ХХ ст. засвідчив домінування морфологічного способу словотвору, а також наявність великої кількості запозичень із різних мов – давньогрецької, латинської та сучасних європейських (Жангазінова, 2015: 30). Г. Крохмальна досліджує еволюцію української літературознавчої термінології на матеріалі сучасних літературознавчих словників, встановлюючи певні закономірності змін, які відбуваються протягом останніх десятиліть – схильність до унаочнення (візуалізації), архаїзацію лексики, на зміну якій приходять нові термінозначення (як питомі, українські, так і запозичені з інших мов) тощо (Крохмальна, 2011). Деякі студії присвячені розгляду особливостей тлумачення окремих

понять, як-от стаття Н. Дзямучич і Л. Шуст, у якій ґрунтовно досліджено джерела й зміни в рецепції поняття «мотив» в українській літературознавчій традиції (Дзямучич, & Шуст, 2024).

Предметом розгляду у працях вітчизняних науковців є також адекватність співвіднесення українських і польських літературознавчих термінів (Лобас, 11; Spatar, 2024). Водночас проблема відповідності української й англійської літературознавчої термінології згадується здебільшого побіжно – у контексті більш широких дискусій чи, навпаки, вузькоспеціалізованих питань (Ільченко, Михайлова, & Осінська, 2025: 79–80), що зумовлює потребу в детальному порівняльному аналізі тлумачення теоретико-літературних понять і вживанні відповідних термінозначень в українському й британо-американському науковому дискурсі.

Мета цієї студії – виявити й описати відмінності у тлумаченні деяких базових понять теорії літератури та використанні відповідних термінів у науковому дискурсі України й англійських країн.

Виклад основного матеріалу. Почнімо свій огляд із тлумачення власне поняття «літературознавство». У цьому випадку терміни в українській та англійській мовах збігаються. Для позначення науки про художню літературу (її походження, сутність, функції, закономірності розвитку тощо) в англійському світі використовують термін 'literary studies', що корелює з назвами багатьох інших наукових дисциплін на кшталт 'country studies', 'environmental studies', 'cultural studies', 'gender studies' та ін. В українській філологічній традиції в межах літературознавства виокремлюють три галузі: історію літератури, теорію літератури й літературну критику (Білоус, 2009: 7), які різняться предметом вивчення. Історія літератури досліджує художні твори різних авторів та епох в історико-хронологічній послідовності, акцентуючи увагу на еволюції стилів та ідей. Теорія літератури, за словами П. Білоуса, «займається науковим осмисленням й узагальненням закономірностей та особливостей розвитку художньої творчості, роз-

робкою та систематизацією літературних понять» (Білоус, 2009: 8). У фокусі уваги теорії літератури – основні засади й методи вивчення, а також критерії оцінки художніх творів (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 665), тоді як літературна критика зосереджується на розгляді й оцінці явищ сучасного літературного процесу, відстежує нові тенденції та зміни (Білоус, 2009: 9). В Україні літературну критику тлумачать як відносно самостійний вид творчої діяльності, наголошуючи на її оцінному (часто суб'єктивному) характері, що навіть виводить її за межі власне літературознавства (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 402; 417).

Натомість в американському й британському науковому дискурсі спостерігаємо, як правило, певну розмитість меж між тлумаченням понять теорії літератури й літературної критики, які часом отожднюють. Академічні видання, посібники й довідники під назвою “Theory of Literature”, або “Literary Theory” (“Theory of Literature” Пола Г. Фрая (Fry, 2012), “Literary Theory: An Introduction” Террі Іглтона (Eagleton, 2008), “A Reader’s Guide to Contemporary Literary Theory” Р. Селдена та ін. (Selden, Widdowson, & Brooker, 2005) і “Literary Criticism” (“A History of Literary Criticism. From Plato to the Present” Р. Хабіба (Habib, 2005) та ін.) часто мають подібний зміст, насамперед ґрунтовно описуючи основні теорії (методи аналізу) та приклади їх застосування, як-от: герменевтику, структуралізм, семіотику, психоаналіз, марксистську критику, нову критику, теорію рецепції, деконструктивізм, феміністичну критику, постколоніальні студії, новий історизм, екокритику та ін. Звісно, деякі західні науковці наголошують на тому, що поняття літературної критики й теорії слід чітко розмежовувати. Так, Г. Касл у передмові до книги “The Blackwell Guide to Literary Theory” підкреслює, що літературна теорія відрізняється від літературної критики, що «друга є практичною реалізацією першої» (Castle, 2007: 2). Учений пояснює, що його книга насамперед фокусує увагу на теоретичних принципах та ідеях, які формують основу для практичних методів і стратегій, які використовують в літературній критиці (Castle, 2007: 2). Натомість Е. Дубі у навчальному посібнику для студентів-літературознавців ставить за мету надати саме приклади застосування різних теорій у процесі аналізу художніх творів, про що свідчить, зокрема, сама назва книги: “Theory into Practice. An Introduction to Literary Criticism” (Dobie, 2012). Утім, за нашими спостереженнями, зміст більшості видань цієї тематики часто є вельми подібним, а межі окрес-

лення фундаментальних принципів певних теорій і практичних стратегій їх застосування досить розмиті, що є, зрештою, цілком природним. Однозначною відмінністю тлумачення поняття літературної критики в англomовному світі порівняно з Україною є те, що її об'єктом не вважають передусім сучасний літературний процес – під літературною критикою розуміють аналіз та оцінку творів будь-якого історичного періоду.

Цікаво також порівняти, власне, зміст українських підручників з теорії літератури та відповідних видань в англomовних країнах. Як уже зазначалося, останні, як правило, окрім передмови чи стислого вступного розділу про природу літератури (Eagleton, 2008: 1–14) чи сутність її теорії (Fry, 2012: 1–11), містять детальний фаховий огляд низки теорій (методів) літературознавчого аналізу, побудований або за хронологічним принципом, або відповідно до того, хто або що є у фокусі певного методу: автор (наприклад, біографічний метод, психоаналіз), читач (теорія й історія рецепції тощо), текст і його структура (формалізм, структуралізм, семіотика, нова критика, деконструктивізм та ін.), контекст (марксистська теорія, феміністична критика, постколоніальна критика, новий історизм тощо). Натомість у класичних українських навчальних виданнях, як-от у підручнику «Теорія літератури» за редакцією О. Галича, опис теорій (методів) є лише одним із розділів книги: цю інформацію можна знайти в контексті стислого огляду розвитку літературознавчої думки від Аристотеля до сьогодення (Галич, Назарець, & Васильєв, 2005: 18–82). Більшу частину підручника присвячено тлумаченню базових понять наукової дисципліни («літературно-художня творчість», «літературно-художній образ», «літературно-художній твір», «літературний процес»), детальному опису структури й елементів змістової (тема, фабула, пафос тощо) і внутрішньої організації літературно-художнього твору (система образів, оповідач, пейзаж, сюжет та ін.), зовнішньої форми художнього твору (тропи тощо), родів і жанрів літератури, літературних напрямів у діяхронічному аспекті.

Слід визнати, що кожен із підходів має свої переваги. Український підручник, завдяки всебічному характеру та чіткій структурованості матеріалу, систематизує знання здобувачів вищої освіти з літературознавства, надає їм повний арсенал засобів для послідовного аналізу літературного твору в різних аспектах – від елементів змістової й внутрішньої організації та засобів виразності до прикметних ознак належності до певного літературного напрямку та специфіки жанру. Водночас

характеристика власне методів літературознавчого аналізу, зокрема новітніх, є досить побіжною й не дає всебічного уявлення про різні теоретико-літературні підходи до інтерпретації художнього тексту, що знижує ймовірність їх ефективного застосування на практиці. У цьому відношенні англomовні видання з теорії літератури й літературної критики явно виграють, забезпечуючи студентів та інші категорії читачів вичерпним інструментарієм для аналізу художнього тексту крізь призму певної теорії. З другого боку, такі видання можуть бути корисними лише тим читачам, які вже на достатньо високому рівні володіють літературознавчою термінологією, мають базові уявлення про структуру та інші аспекти художнього твору, оскільки в межах певної теорії (методу) ґрунтовно й глибоко аналізуються лише окремі формальні, змістові чи культурологічні елементи, що перебувають у фокусі цього методу.

Одним із ключових понять літературознавства є образ – специфічна форма буття художнього твору в цілому й усіх його складників зокрема (Галич, Назарець, & Васильєв, 2005: 96). Згідно з дефініціями, запропонованими в українському «Літературознавчому словнику-довіднику», літературно-художній образ – це 1) естетична категорія, яка характеризує особливий, властивий мистецтву спосіб творення уявного світу, що в певний спосіб і певною мірою співвідноситься з реальним світом; 2) будь-яке явище уявного світу, котре, завдяки творчій діяльності автора художнього твору, сприймається читачем як «щось цілісне, завершене, зриме»; 3) семантична трансформація слів у художньому тексті, коли об'єктивному (мовному) значенню слова надається специфічне образне значення (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 416). Отже, поняття літературно-художнього образу (або просто «образу») тлумачиться в українському літературознавстві досить широко: це так звані мікрообрази – тропи, словесні образи; образи людей (конкретних персонажів або збірний образ народу) і тварин, образи речей і явищ природи, образи-пейзажі, образи-інтер'єри, образ автора чи оповідача, зрештою, образ світу та ін.

Намагаючись перекласти англійською мовою прості й звичні для нас вирази «художній образ», «образ Чіпки», «образ матері», «образ землі», ми стикаємося з несподіваними труднощами. У літературознавчих працях науковців англomовних країн слово 'image' (безпосередній відповідник української лексеми «образ») уживають насамперед як складник 'imagery' (Baldick, 2015), тобто для позначення образів художнього твору за спосо-

бом чуттєвого сприйняття – зорових (візуальних), слухових, смакових, ольфакторних (побудованих на відчутті запаху), тактильних (кінестетичних) (Dobie, 2012: 351). Отже, за словами Е. Дюбі, образ ('image') – це ментальна картинка, створена шляхом звернення до одного з відчуттів, рідше – їх комбінації (Dobie, 2012: 351). Образи в цьому розумінні часто є основою образної мови ('figurative language'), оскільки дають можливість описати конкретними словами абстрактні ідеї. Починаючи із середини ХХ століття термін 'image' часто вживають виключно для позначення засобів образної мови, насамперед метафор і порівнянь, які здатні викликати у свідомості читача чуттєві враження (Dobie, 2012: 351; Baldick, 2015).

Відомий американський учений М. Абрамс у своєму словнику літературознавчих термінів ("A Glossary of Literary Terms") наголошує, що термін 'image' є одним із найбільш поширених у літературній критиці й водночас одним із найбільш «мінливих» за значенням (Abrams, 12: 121). Так само певну невизначеність, «розпливчастість» цього терміна відзначає К. Болдік в одному з найбільш популярних на Заході словників літературознавчої термінології "The Oxford Dictionary of Literary Terms" (Baldick, 2015). Водночас, як бачимо з наведених тлумачень, у будь-якому разі значення терміна 'image' в англomовному літературознавстві є вужчим, ніж в українській філологічній традиції. Термін «художній образ» (буквально 'artistic image') як позначення універсальної категорії практично не використовується в літературній критиці й теоретичних працях з літератури, тоді як широко вживаний термін 'image,' як уже було зазначено, є майже виключно (або принаймні здебільшого) назвою окремого складника комплексу образів ('imagery') художнього твору. У цьому сенсі значення англійського терміна 'imagery' й українського «образність» (як «результату чуттєвого відображення об'єктів навколишньої дійсності у свідомості людини» (Кравець, 2022) цілком збігаються.

Для позначення образів людей (укр. «образів-персонажів») у художньому творі в англomовному світі використовують цілком конкретне й прозоре за своєю семантикою слово 'character' (укр. «персонаж», «дійова особа»), умовно поділяючи персонажів на «пласких» ('flat'), «двовимірних» ('two-dimensional') – простих, статичних, передбачуваних, які не зазнають жодних трансформацій, і «круглих» ('round'), тобто літературних героїв, котрі є глибокими, багатограними особистостями зі складним характером і переживаннями, котрі змінюються під впливом обставин – ево-

люціонують або деградують (Baldick, 2015). Така класифікація почала застосовуватися в літературно-критичних розвідках учених англomовних країн з часів появи книги британського романіста Е. М. Форстера “Aspects of the Novel” (1927). Прикметно, що в українському літературознавстві цією класифікацією майже ніколи не послуговуються, хоча окремі аспекти цих типів персонажів відображені в досить часто вживаних термінах «статичні / динамічні образи-персонажі» (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 417).

Популярним терміном англomовних літературознавчих праць є ‘stock character,’ тобто стереотипний, шаблонний персонаж, якого легко впізнати за повторюваною появою в літературній чи фольклорній традиції, зазвичай у межах певного жанру, насамперед комедії чи казки (Baldick, 2015). Поширеними прикладами таких персонажів є забудькуватий професор (божевільний учений), безжальний бізнесмен, старий скнара, незграбний селяк, солдат-хвалько, зла мачуха, фатальна жінка, ревнивий чоловік та інші образи, які мають спільні, повторювані й статичні риси в різних літературних творах; виконують, як правило, другорядну роль, хоча можуть бути важливими для створення конфлікту й розвитку сюжету. Терміни «стереотипний персонаж / образ» так само мають дуже низьку частотність уживання саме в українському літературознавчому дискурсі, хоча його досить часто використовують у вітчизняних працях з аудіовізуального мистецтва, медіавиробництва та культурології. Так само важливим є поняття стереотипного образу як фрагмента мовної картини світу в сучасній лінгвістиці.

Близьким у літературознавстві англomовного світу й України є тлумачення поняття ‘type’ / «тип», тобто вигаданого персонажа, який виконує роль представника певного класу або групи людей (Baldick, 2015). За словами К. Болдіка, укладача “The Oxford Dictionary of Literary Terms”, такі персонажі відрізняються від стереотипних більшою індивідуальністю та глибиною, вони поєднують свої унікальні особливості з типовими рисами, властивими певному історичному періоду (Baldick, 2015). Прикладами типів є персонажі реалістичної прози Бальзака, Джорджа Еліота й Генрі Джеймса. В інтерпретації поняття ‘type’ «Оксфордський словник літературознавчих термінів» на значну міру спирається на погляди угорського літературознавця ХХ століття Дьйордя Лукача – одного з найвідоміших представників марксистської літературної критики, автора фундаментальної теоретичної праці «Історичний роман», яка, цілком імовірно, свого часу

мала також вплив на тлумачення поняття «тип» в українській гуманістиці. Отже, за визначенням «Літературознавчого словника-довідника», тип – це «образ-персонаж, який концентрує в собі риси характеру, спосіб мислення, світоглядні орієнтації певної групи людей або нації, залишаючись яскраво індивідуальним, неповторним» (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 670). Типізація при цьому може відбуватися по-різному: шляхом буквального відтворення яскравих життєвих типів; через трансформацію та художнє узагальнення достовірних історичних прототипів; шляхом творення збірних образів. Зокрема, прикладами загальнолюдських типів у прозі Уласа Самчука є мовчазний працьовитий господар землі (Матвій Довбенко), шукач правди і справедливості, автохтонний селянин (Іван Мороз) (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 670).

Популярним терміном українського літературознавства є «вічні образи» – «літературні образи, які за глибиною художнього узагальнення виходять за межі конкретних творів та зображеної в них історичної доби» і надають письменникові широкі можливості для філософського осмислення буття, вираження постійних колізій історії людства, утілення істотних рис людської природи (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 135). «Літературознавчий словник-довідник» надає такі приклади вічних образів у західноєвропейській літературі: Прометей, Гамлет, Дон Жуан, Фауст, тоді як в українській літературній традиції це передусім образи Бояна, Ярославни, Байди та ін. Цікаво, що у статті «Літературно-художній образ» образи Дон Кіхота, Прометея й Ромео ілюструють поняття «типового образу», який втілює загальнолюдські риси, прикметні особливості культурно-історичної доби (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 417). П. Білоус називає такі образи «традиційними», тобто такими, до інтерпретації яких звертаються письменники різних країн та епох, надаючи їм певного «історичного та художнього колориту» (Білоус, 2009: 40). Він так само наводить як один із найяскравіших прикладів образ Прометея, що надихав як античних авторів Есхіла й Овідія, так і, зокрема, українських поетів ХІХ–ХХ століть – Т. Шевченка, Лесю Українку, А. Малишка (Білоус, 2009: 40). П. Білоус уважає «традиційний образ» синонімом терміна «літературний архетип», тим самим наближаючи його до літературознавчої термінології англomовного світу. Справді, у працях американських і британських учених досить складно знайти приклади вживання поширених і звичних для нас термінів «вічний образ», «наскрізний образ» чи «традиційний образ». Здебільшого в таких випадках використовують термін ‘archetype / ‘archetypal character,’ якщо

йдеться про тип персонажа ('character-type'), до інтерпретації якого повсякчас звертаються у міфах, фольклорі й літературі різних країн та історичних періодів і які уособлюють певні суттєві елементи «універсального людського досвіду» (Baldick, 2015). М. Абрамс у словнику літературознавчих термінів ("A Glossary of Literary Terms") як приклад архетипу наводить образ прометеївського бунтівника-героя (Abrams, 1999: 13). Історики англійської літератури Р. Картер і Дж. Макрей, аналізуючи романтичну поему П. Б. Шеллі "Prometheus Unbound," стверджують, що Прометей є втіленням архетипної людяності (Carter, & McRae: 213). Дон Жуан і Казанова – це «архетипи чоловіка-спокусника, які в західноєвропейській традиції уособлюють різні інтерпретації надмірної пристрасті» (Novillo-Corvalan, n. d.).

Безумовно, поняття «архетип» також давно й добре відоме українським науковцям, які, зокрема, широко послуговуються відповідним терміном у літературознавчих дослідженнях, що засвідчує, наприклад, праця Т. Бикової «Джерела виникнення і способи трактування архетипу «донжуанства» у світовій літературі» (Бикова, 2019). Утім, навіть ключові слова цієї статті та представлений у ній аналіз засвідчують, що для вітчизняного наукового дискурсу характерним є паралельне використання термінів «архетип» (образ-архетип) і «вічний образ» (Бикова, 2019: 23). Цікаво, що автори «Літературознавчого словника-довідника» у ґрунтовній статті «Архетип», яка подає детальне тлумачення цього терміна в різних галузях науки та історію його виникнення, як приклади в літературі наводять архетипи лісу й землі в повісті «Земля» О. Кобилянської, архетип степу у творчості Т. Шевченка та Є. Маланюка та ін., оминаючи увагою архетипні образи-персонажі, хоча в огляді тлумачення поняття «архетип» Н. Фрая в літературознавстві, цей тип згадано поряд з ідеями, об'єктами, діями й випадками (Літературознавчий словник-довідник, 2007: 65).

Натомість американська дослідниця Е. Доубі у розділі свого огляду літературної теорії, присвяченому Карлу Юнгу й міфокритиці, наводить низку прикладів архетипів і починає перелік саме з персонажів, як-от: архетип героя (Едіп, Ясон, Ісус Христос); вигнанця (приречений на вічні мандри й муки сумління старий моряк із поеми С. Колріджа "The Rime of the Ancient Mariner"); диявола-спокусника (Мефістофель); різних типів жіночих образів (прекрасного платонічного ідеалу (Беатріче), небезпечної спокусниці (біблійна Даліла), невірної дружини (мадам Боварі) та ін.); спритника ('trickster') – поширеного у міфології й фольклорі архетипу розумного й хитрого бешкетника, який кидає виклик суспільним нормам (Тіль

Уленшпігель, персонажі фольклору афроамериканців та індіанців) (Dobie, 2012: 65).

Висновки. Зіставний аналіз тлумачення деяких базових літературознавчих понять у працях українських учених і науковців англійських країн засвідчує певні розбіжності в розумінні власне поняття «теорія літератури», яке в британській й американській традиції тлумачиться передусім як вивчення й опис принципів, що лежать в основі методів аналізу художнього твору, тоді як у вітчизняному літературознавстві теорія літератури має ширше тлумачення: окрім розробки основних засад і методів вивчення творів красного письменства, її функції більш глобальні й охоплюють також наукове осмислення та узагальнення закономірностей розвитку літератури, природи й механізмів художньої творчості, розроблення та систематизацію літературознавчих понять. Натомість більш широко в англійських країнах тлумачать літературну критику, не обмежуючи об'єкт цієї наукової дисципліни сучасним літературним процесом. Відмінність в обсязі поняття «образ» зумовлює також розбіжності у відповідній термінології: англійський термін 'image' («образ») уживають, як правило, виключно для позначення образів художнього твору за способом чуттєвого сприйняття, не використовують щодо образів-персонажів тощо.

В українському літературознавстві не послуговуються класифікацією персонажів Е. М. Форстера ('flat vs round characters'), нечасто використовують для аналізу термін «стереотипний/шаблонний персонаж» (відповідник англійського 'stock character'). Натомість для наукового дискурсу англійських країн не є характерним уживання поширених в українському літературознавстві термінів «вічний», або «традиційний образ», стосовно персонажів на кшталт Прометея чи Дон Жуана, чиї образи художньо переосмислюються багатьма авторами в різних національних літературах у різні історичні епохи. У цьому контексті британські й американські вчені схильні використовувати термін «архетип», що позначає універсальне поняття різних галузей науки, запропоноване свого часу К. Юнгом для відображення спільного досвіду людства, що виявляється в символах, міфах і вроджених моделях поведінки.

Порівняльний аналіз тлумачення літературознавчих понять і вживання відповідних термінів у працях науковців України й англійських країн є перспективним напрямом дослідження, який відкриває можливості для уточнення специфіки певних літературознавчих категорій, удосконалення змісту термінологічних словників і навчальних посібників, які використовуються у підготовці здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бикова Т. Джерела виникнення і способи трактування архетипу «донжуанства» у світовій літературі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство та літературознавство)*. 2019. Вип. 12. С. 23–27. DOI 10.31392/NPU-nc.series.8.2019.12.04
2. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції. Житомир: Рута, 2009. 336 с.
3. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник. 2-ге вид. Київ: Либідь, 2005. 488 с.
4. Дзямучич Н. І., Шуст Л. М. Ретроспективний огляд літературознавчої рецепції поняття «мотив». *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2024. Вип. 2. С. 10–17. DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.2.2>.
5. Жангазінова Р. Т. Літературознавча термінологія початку ХХ століття: лексико-семантичний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Філологія. Мовознавство*. 2014. Вип. 209. Т. 221. С. 29–32.
6. Жангазінова Р. Т. Літературознавча термінологія українських літературно-критичних статей початку ХХ ст. з огляду на її словотвірну структуру та походження. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Філологія. Мовознавство*. 2015. Вип. 240. Т. 252. С. 30–35.
7. Ільєнко О. Л., Михайлова Т. В., Осінська М. С. Оновлення української літературознавчої термінології як засіб покращення якості викладання філологічних дисциплін студентам-перекладачам. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 86. Т. 1. С. 75–82. DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.13>
8. Кравець Л. В. Образність. *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-74648> (дата звернення: 21.02.2026).
9. Крохмальна Г. До питання еволюції української літературознавчої терміносистеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2011. № 709. С. 84–87.
10. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. 2-ге вид., випр., доповн. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
11. Лобас Н. До проблеми адекватного співвіднесення українських та польських літературознавчих термінів. *Studia Methodologica*. 2011. Вип. 33. С. 65–71.
12. Abrams, M. H. A glossary of literary terms. 7th ed. Heinle & Heinle – Thomson Learning, 1999. 366 p.
13. Baldick, C. The Oxford dictionary of literary terms. 4th ed. Oxford University Press, 2015. 448 p.
14. Carter, R., & McRae, J. The Routledge history of literature in English. Britain and Ireland. 3rd ed. Taylor & Francis Group, 2017. 605 p.
15. Castle, G. The Blackwell guide to literary theory. Oxford: Blackwell Publishing, 2007. 352 p.
16. Dobie, A. V. Theory into practice: An introduction to literary criticism. 3rd ed. Wadsworth: Wadsworth Cengage Learning, 2012. 354 p.
17. Eagleton, T. Literary theory. An introduction. 3rd ed. The University of Minnesota Press, 2008. 234 p.
18. Fry, P. H. Theory of literature. Yale University Press, 2012. 397 p.
19. Habib, M. A. R. A history of literary criticism: From Plato to the present. Blackwell Publishing, 2005. 848 p.
20. Novillo-Corvalan, P. Don Juan and Casanova: The seducer in literature and film – CPLT6550. Module overview / University of Kent. URL: <https://www.kent.ac.uk/courses/modules/module/CPLT6550> (accessed 27 February 2026).
21. Selden, R., Widdowson, P., Brooker, P. A reader's guide to contemporary literary theory. 5th ed. Pearson Education Limited, 2005. 314 p.
22. Spatar, I. Terminologia literaturoznawcza na zajęciach ze studentami polonistyki na Przykarpackim Uniwersytecie Narodowym im. Wasyla Stefanyka. *Poradnik Językowy*. 2024. Zeszyt 10 (819). S. 120–135. DOI 10.33896/PorJ.2024.10.8

REFERENCES

1. Bykova, T. (2019). Dzherela vynyknennia i sposoby traktuvannia arkhetypu «donzhuanstva» u svitovii literature. [Sources of origin and ways of interpreting the archetype of "Don Juanism" in world literature]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 8. Filolohichni nauky (movoznavstvo ta literaturoznavstvo)*, 12, 23–27. 10.31392/NPU-nc.series.8.2019.12.04 [in Ukrainian].
2. Bilous, P. V. (2009). *Vstup do literaturoznavstva. Teoriiia literatury. Psykholohiia literaturnoi tvorchosti: Lektsii. [Introduction to Literary Studies. Literary Theory. Psychology of Literary Creativity: Lectures]*. Zhytomyr: Ruta. 336 s. [in Ukrainian].
3. Halych, O., Nazarets, V., & Vasyliiev, Ye. (2005). *Teoriiia literatury: pidruchnyk [Literary Theory: A textbook]* (2nd ed.). Kyiv: Lybid. 488 s. [in Ukrainian].
4. Dziamulych, N. I., & Shust, L. M. (2024). Retrospektyvnyi ohliad literaturoznavchoi retseptsii poniattia «motyv». [A retrospective review of the literary reception of the concept of "motif"]. *Akademichni studii. Seriiia «Humanitarni nauky»*, 2, 10–17. <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2024.2.2> [in Ukrainian].
5. Zhanhazynova, R. T. (2014). Literaturoznavcha terminolohiia pochatku XX stolittia: leksyko-semantychnyi aspekt. [Literary terms in the early 20th century: Lexical and semantic perspectives]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Ser.: Filolohiia. Movoznavstvo*, 209(221), 29–32. [in Ukrainian].
6. Zhanhazynova, R. T. (2015). Literaturoznavcha terminolohiia ukrainskykh literaturno-krytychnykh statei pochatku KhKh st. z ohliadu na yii slovotvirnu strukturu ta pokhodzhennia [Literary terms used in Ukrainian literary criticism in the early 20th century: Word-formation and origin]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly. Ser.: Filolohiia. Movoznavstvo*, 240(252), 30–35. [in Ukrainian].

7. Iliencko, O. L., Mykhailova, T. V., & Osinska, M. S. (2025). Onovlennia ukrainskoi literaturoznavchoi terminolohii yak zasib pokrashchennia yakosti vykladannia filolohichnykh dystsyplin studentam-perekladacham [Updating Ukrainian literary terminology as a means of improving the quality of teaching philological disciplines to students who major in translation]. *Innovatsiina pedahohika*, 86(1), 75–82. DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.13> [in Ukrainian].
8. Kravets, L. V. (2022). Obraznist [Imagery]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* Dziuba, I., Zhukovskyi, A., & Zhelezniak, M. (Eds). Kyiv: Institute of Encyclopedic Research at the National Academy of Sciences of Ukraine. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-74648> [in Ukrainian].
9. Krokmalna, H. (2011). Do pytannia evoliutsii ukrainskoi literaturoznavchoi terminosystemy [On the question of the evolution of the Ukrainian literary terminological system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Seriia «Problemy ukrainskoi terminolohii»*, 709, 84–87. [in Ukrainian].
10. Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I., & Teremko, V. I. (Eds.). (2007). *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary studies: A reference book]*. 2nd ed. Kyiv: Akademiia. 752 s. [in Ukrainian].
11. Lobas, N. (2011). Do problemy adekvatnoho spivvidnesennia ukrainskykh ta polskykh literaturoznavchyykh terminiv [To the problem of adequate correlation of Ukrainian and Polish literary terms]. *Studia Methodologica*, 33, 65–71. [in Ukrainian].
12. Abrams, M. H. (1999). *A glossary of literary terms* (7th ed.). Heinle & Heinle – Thomson Learning. 366 p.
13. Baldick, C. (2015). *The Oxford dictionary of literary terms* (4th ed). Oxford University Press. 448 p.
14. Carter, R., & McRae, J. (2017). *The Routledge history of literature in English. Britain and Ireland* (3rd ed.). Taylor & Francis Group. 605 p.
15. Castle, G. (2007). *The Blackwell guide to literary theory*. Blackwell Publishing. 352 p.
16. Dobie, A. B. (2012). *Theory into practice: An introduction to literary criticism* (3rd ed.). Wadsworth Cengage Learning. 354 p.
17. Eagleton, T. (2008). *Literary theory. An introduction* (3rd ed). The University of Minnesota Press. 234 p.
18. Fry, P. H. (2012). *Theory of literature*. Yale University Press. 397 p.
19. Habib, M. A. R. (2005). *A history of literary criticism: From Plato to the present*. Blackwell Publishing. 848 p.
20. Novillo-Corvalan, P. (n. d.). Don Juan and Casanova: The seducer in literature and film – CPLT6550. Module overview. University of Kent. *UpToDate*. Retrieved February 27, 2026, from <https://www.kent.ac.uk/courses/modules/module/CPLT6550>.
21. Selden, R., Widdowson, P., and Brooker, P. (2005). *A reader's guide to contemporary literary theory* (5th ed.). Pearson Education Limited. 314 p.
22. Spatar, I. (2024). Terminologia literaturoznawcza na zajęciach ze studentami polonistyki na Przykarpackim Uniwersytecie Narodowym im. Wasyla Stefanyka. [Teaching literary terminology to students of Polish studies at the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University]. *Poradnik Językowy*, 10(819), 120–135. 10.33896/PorJ.2024.10.8 [in Polish].

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.05.2026